

OLIJ TA'LIMDA TALABALARNI IQTISODIY TARBIYALASH VA KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM YO'NALISHLARI

Narzulloeva Feruza Fatulloevna

Buxoro davlat universiteti, erkin tadqiqotchisi

E-mail: feruzabonunarzulloeva255@gmail.com

Tel: 91 412 11 14

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarining iqtisodiy tarbiyasini shakllantirish muammolari va ushbu jarayonning ustuvor yo'nalishlari yoritib berilgan bo'lib, shaxsning iqtisodiy kompetensiyasi yaxlit xususiyatga ega ekanligi, faoliyati jarayonida shaxsning iqtisodiy tajribasi bilan shakllanishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy tarbiya, kompetensiya, oliy ta'lim, axborot oqimlari, qobiliyat.

Annotation: This article highlights the problems of the formation of Economic Education of students of higher educational institutions and the priorities of this process, justifying the fact that the economic competence of the individual is of a holistic nature, the formation of the individual in the process of his activity with economic experience.

Key words: Economic education, competence, higher education, information flows, ability.

Kirish. Dunyoda ta'lim tizimi turli ijtimoiy omillar ta'sirida bo'lib, buning sababi shundaki, ko'plab mamlakatlar bilim va axborotga asoslangan iqtisodiyoti yuqori rivojlangan jamiyatga kelgan. Bu resurslardan foydalanish, fuqarolarning ulardan foydalanishga bo'lgan rag'bati va qobiliyati bilan bir qatorda, raqobatbardoshlikni kuchaytirish va bandlik imkoniyatlarini kengaytirish uchun har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining iqtisodiy tarbiyasini shakllantirish muammosi uzoq vaqt davomida pedagogika va psixologiya fanida aniqlangan, uning nazariy tadqiqi turli ilmiy yo'nalishlarda olib borilgan.

Iqtisodiy va tashkiliy va boshqaruv kompetentsiyalariga qo'yiladigan talablar quyidagilardan iborat:

- iqtisodiy bilimlar asoslariga ega bo'lish, menejment, tadbirkorlik haqida ilmiy tasavvurga ega bo'lishi;
- vazifalarni hal qilish usullarini tanlash bo'yicha o'z pozitsiyasini ifoda eta olish va asoslay olish;
- tashkilotchilik qobiliyatiga ega;

- iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning maqsad va usullarini bilish va tushunish;
- zamonaviy axborot oqimlarida harakatlana olish va jahon iqtisodiyotidagi dinamik o'zgaruvchan hodisa va jarayonlarga moslasha olish;
- kasbiy faoliyat bilan bog'liq turli sharoitlarda moslashuvchan va harakatchan bo'lishi;
- iqtisodiy va tashkiliy xarakterdagi qarorlar qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Iqtisodiy kompetentsiyalar tizimining asosiy xususiyatlari, o'z navbatida, quyidagilarni o'z ichiga oladi: ilmiy va nazariy bilimlar majmui, shu jumladan iqtisodiyot sohasidagi zamonaviy mutaxassis uchun zarur bo'lgan bilimlar, kasbiy va iqtisodiy ko'nikmalar va tajribalar, iqtisodiy jihatdan barkamol mutaxassis bo'lishga doimiy ehtiyojning mavjudligi, o'z profilidagi iqtisodiy ma'lumotlarga qiziqish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va metodologiyasi: A.K.Markova, V.A.Slastenin, M.A.Choshanov va boshqalarning tadqiqotlari asosida biz "kompetentlik" tushunchalari, bilimning ma'lum bir sohasidagi bilim ekanligini aniqladik. Yuqorida qayd etilgan olimlarning fikricha, "kasbiy kompetensiya" tushunchasi "iqtisodiy kompetensiya" tushunchasiga nisbatan asosiy bo'lib, uning muhim xususiyati ular tomonidan iqtisodiy kompetensiyani aniqlash uchun asos sifatida qo'yilgan.

Kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi - bu shaxsning ko'nikma va qobiliyatlarida ifodalangan operatsion komponent. Muvaffaqiyatning namoyon bo'lishida muayyan vaziyat muhim rol o'ynaydi: har xil sharoitlarda bir xil faoliyat sohasida inson o'z qobiliyatini namoyon qiladi yoki ko'rsatmaydi. Ko'rinmas kompetensiya potensial hisoblanadi va shuning uchun kompetensiya emas, balki faqat shaxsning yashirin imkoniyatidir. Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy kompetensiya - bu iqtisod sohasidagi mutaxassisning oqilona iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun sa'y-harakatlarini safarbar etish va bozor iqtisodiyoti sharoitida samarali faoliyat ko'rsatishga tayyorligida namoyon bo'ladigan bilim, ko'nikma va tajribalar yig'indisidir. U iqtisodiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi, ya'ni. mutaxassisning iqtisodiy tomonlarini, jarayonlarni, hodisalarni, munosabatlarni tushunish uchun ma'lum iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalari[1].

Shaxsning iqtisodiy kompetensiyasi yaxlit xususiyatga ega bo'lib, u xo'jalik faoliyati jarayonida shaxsning iqtisodiy tajribasi bilan shakllanadi.

I.G.ga ko'ra. Kinigzbaevaning fikricha, oliy ta'lim tizimida talabaning iqtisodiy kompetensiyasini shakllantirishni talabaning iqtisodiy faoliyat sohasidagi

kompetentsiya darajasini oshirish uchun ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning sub'ekti sifatida shaxsiy shakllanishi jarayoni sifatida tavsiflash mumkin. .

O.G. Nazarova iqtisodiy kompetentsiyani iqtisodiy madaniyatning tarkibiy birligi deb hisoblaydi va mahalliy pedagogika fanida iqtisodiy kompetentsiya iqtisodiy xulq-atvorni tartibga soluvchi ijtimoiy qadriyatlar va me'yorlar yig'indisi sifatida qaraladigan nuqtai nazar mavjudligini ta'kidlaydi.

G'arbiy Evropa ish beruvchilarining tadqiqot materiallarini sarhisob qilib, O.G. Nazarova iqtisodiy kompetentsiya sohasida quyidagi kompetensiyalarni belgilaydi: iqtisodiy axborotni tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati, iqtisodiy bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati, yangi iqtisodiy vaziyatlarga moslasha olish qobiliyati, bilimlarni uzatishni tizimli tushunish (tizimli kompetentsiya); innovatsion qobiliyatlar, moderatsiya (ma'muriy va boshqaruv usullari orqali emas, balki hamkasblar, sheriklar guruhini boshqarish qobiliyati); integratsiya qilish, turli fikr va yondashuvlarni ifoda etishga undash qobiliyati; ijodiy iqtisodiy xulq-atvorni rag'batlantirish qobiliyati.

Tahlil va natijalar: Universitet talabalarining iqtisodiy tarbiyasini shakllantirish iqtisodiy kompetentsiyaning asosiy tarkibiy qismlarini o'zlashtirish bilan ham, mas'uliyat, tejamkorlik, tejamkorlik, mehnatsevarlik, ishga ijodiy yondashish, tashabbuskorlik, tashabbuskorlik, maqsadga muvofiqlik kabi shaxsiy fazilatlarini tarbiyalash bilan ham bog'liq. Ularning rivojlanish darajasi shaxsning iqtisodiy qobiliyatlari darajasining ko'rsatkichidir.

Mutaxassisning iqtisodiy tarbiyasi tarkibida tarkibiy qismlarning uch guruhini ajratish mumkin: asosiy shaxsiy xususiyatlar, tizimli birlik bo'lgan asosiy va amaliy iqtisodiy kompetensiyalar. Shuni ta'kidlash kerakki, mutaxassisning iqtisodiy tarbiyasining tarkibiy qismlarini alohida ko'rib chiqish mumkin emas, chunki ular tizimli, yaxlit xususiyatga ega, ular umuman kasbiy va iqtisodiy tayyorgarlikning mahsulidir[2].

Pedagogik va maxsus adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida bo'lajak mutaxassislarning iqtisodiy kompetensiyasi mazmunini iqtisodiy kompetensiyalardan tashkil topgan tuzilma sifatida ko'rsatdik. Biz iqtisodiy kompetentsiyaning o'zaro bog'liq tarkibiy elementlarining uchta guruhini aniqladik: asosiy, funktsional va amaliy.

Nazariy tahlil natijalariga ko'ra va yuqorida ochib berilgan «iqtisodiy kompetentsiya» tushunchasini hisobga olgan holda aytishimiz mumkinki, Oliy ta'lim tizimidagi mutaxassisning iqtisodiy kompetensiyasi ostida biz shaxsning integratsiyaviy sifatini tushunamiz. uning iqtisodiy bilimlarining birligida, amaliy tayyorgarligida, boshqaruv jarayonida iqtisodiy faoliyatning barcha turlarini amalga oshirish qobiliyatida, turli darajadagi murakkablikdagi kasbiy va iqtisodiy

muammolarni hal qilish muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi, iqtisodiy ta'limning ahamiyatini o'z-o'zini anglashni ta'minlaydi. bo'lajak mutaxassisning turli iqtisodiy vaziyatlarda to'g'ri va o'z vaqtida qaror qabul qilish qobiliyati va tayyorligiga qaratilgan kasbiy faoliyat uchun. Shuni ta'kidlash kerakki, Oliy ta'lim tizimida mutaxassisning iqtisodiy tarbiyasining shakllanishi va rivojlanishi butun kasbiy faoliyat davomida sodir bo'ladi.

Universitet talabalarining iqtisodiy kompetensiyasi, bizning fikrimizcha, ularning shaxsiyatining integral xarakteristikasi bo'lib, iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish istagini ifodalaydi, jumladan: iqtisodiy faoliyatning nazariy asoslarini bilish; iqtisodiy aloqalar va munosabatlarning mohiyatini tushunish; aniq moliyaviy va iqtisodiy vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyati. Shaxsning iqtisodiy tarbiyasi yaxlit xususiyatga ega bo'lib, u iqtisodiy faoliyat jarayonida shaxsning iqtisodiy tajribasi bilan shakllanadi[3].

Muhokama: Demak, iqtisodiy bilim va ko'nikmalar, to'g'rirog'i, funksional xususiyatga ega bo'lgan bilim va ko'nikmalar yoshlarning iqtisodiy tafakkuri va iqtisodiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun juda zarur bo'lgan yangi va maxsus bilim sohasidir. Ular kelajakda farovon hayotni ta'minlashning muhim shartlaridan biri bo'lgan iqtisodiy ta'limning asosini tashkil qilishi kerak, deb hisoblaymiz.

Ta'lim sifati ko'rsatkichlaridan biri kompetentlik hisoblanadi. U faqatgina bilim va ko'nikmalar yig'indisi bo'libgina qolmay, o'quvchilarning egallagan bilimlarini mobillashtirish va aniq vaziyatlarda tajribada qo'llay olishi bilan tavsiflanadi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati kasbga yo'naltiruvchi fanlardan tashkil qilingan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi.

O'quvchilar kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. O'quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar uch darajaga ajratiladi:

- tayanch kompetensiyalar;
- umumiy (predmetli) kompetensiyalar;
- xususiy kompetensiyalar.

O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat o'quv fani orqali shakllantiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan

ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasi yuklatilgan. Zamonaviy yondashuvlar o'qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zaro integratsiyalash orqali o'quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi[4].

Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvni pedagogik ta'lim standartlari mazmuniga kiritish tamoyillari, ularning pedagogik tizim bo'g'inlaridagi o'zgarishlarga ta'siri, psixologik va metodologik asoslari va xususiyatlari, mustaqil ravishda ta'lim natijalariga erishish konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv talqini, shaxsni rivojlantirishga yo'naltirilgan, ijtimoiy va ma'lum bir sohadagi faoliyatga doir kompetensiyalarga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. O'qituvchilarning kompetentligini oshirishning o'quv-metodik ta'minoti sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlarning virtual shakllarini joriy etish, kasbga yo'naltirilgan fanlarni o'qitishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo bog'liqlikni aks ettiruvchi amaliy mashg'ulotlar asosida o'qitish ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shaxsning kasbiy madaniyati tarkibiy qismlardan biri sifatida iqtisodiy kompetentlikni o'z ichiga oladi, uni muayyan jamiyatlar, guruhlar va shaxslar o'zlarining mavjud iqtisodiy sharoitlariga moslashadigan institutsional faoliyat usullari to'plami sifatida aniqlash mumkin. U xulq-atvor stereotiplari va iqtisodiy bilimlardan (qiymati va instrumental jihatlarida) iborat.

Iqtisodiy tafakkurning turli ta'riflari mavjud bo'lib, ular iqtisodiy kompetentlik ta'rifidan keskin farq qiladi: "Iqtisodiy tafakkur: umuman ijtimoiy ongning, xususan, iqtisodiy ongning asosiy elementi; bo'ysunuvchi iqtisodiy tizimdagi iqtisodiy bilimlar, g'oyalar, nazariyalar, tushunchalar, kategoriyalar va qonunlarning dialektik birikmasi va o'zaro ta'siri; iqtisodiy amaliyot va iqtisodiy nazariyani sintez qiluvchi ruhiy mavjudotning o'ziga xos yadrosi»ta'lim", "iqtisodiy tafakkur", "iqtisodiy ong", "iqtisodiy xulq-atvor", "iqtisodiy dunyoqarash" ham adabiyotda yo'q. Ayrim darslik va o'quv qo'llanmalarida bu masalalarga bag'ishlangan bo'limlar umuman yo'q, ba'zilarida esa faqat tilga olinadi. Ushbu atamalarning mavjud ta'riflari juda ahamiyatsiz yoki juda og'ir.

Kompetentsiyaga asoslangan ta'lim asosiy ta'lim kompetensiyalarini talabaga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasining asosiy tarkibiy qismlari sifatida ilgari suradi. Kompetensiya - bu ob'ektlar va jarayonlarning ma'lum doirasiga nisbatan o'rnatiladigan va ularga nisbatan samarali harakat qilish uchun zarur bo'lgan o'zaro

bog'liq shaxsiy fazilatlar (bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, faoliyat usullari) yig'indisidir. Kompetentsiya - bu shaxsning tegishli vakolatga ega bo'lishi, ega bo'lishi, shu jumladan uning unga va faoliyat predmetiga shaxsiy munosabati. Talabani malakasi uning shaxsiy fazilatlarining butun majmuasini, kompetensiyani qo'llashda minimal tajribani o'z ichiga oladi. Iqtisodiy kompetensiyani shakllantirish nafaqat fanning iqtisodiy bilimlari, ko'nikmalari va ko'nikmalarini shakllantirishga, balki ularga nisbatan shaxsiy ma'noni aniqlashga, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy xususiyatlar va xulq-atvor normalarini shakllantirishga yordam beradi. o'zlashtirilgan iqtisodiy bilimlarni shaxs va davlat manfaati yo'lida amaliyotda qo'llashda ishtirok etish. Zamonaviy kompetensiyaga asoslangan ta'limning muhim vazifasi talabalarning iqtisodiy tarbiyasining muhim xususiyatlarini aniqlashdir.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda iqtisodiy bilimlarga egalik talabalar tomonidan iqtisodiy ishlab chiqarish jamiyat hayotining asosiy yo'nalishlaridan biri ekanligini chuqur anglanishiga imkon berish bilan birga ularda mavjud moddiy va ma'naviy ashyolar, tabiiy boyliklardan tejab-tergab foydalanish, ularni ko'paytirish to'g'risida g'amxo'rlik qilish, jamiyat iqtisodiyotini rivojlantirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish hamda oila xo'jaligini oqilona yuritish borasidagi dastlabki ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlariga imkon beradi. Iqtisodiy bilimlar yordamida iqtisodiy nazariyaning jami mohiyati, moddiy boyliklar, uni ishlab chiqarish, almashish, taqsimot va iste'mol qilish, aniq hayotda jamiyatning rivojlanishiga ta'siri tushuniladi. Shaxsiy qobiliyat iqtisodiy faoliyatni bajarishda iqtisodiy kompetensiyaga tayanadi. Iqtisodiy kompetensiya esa faoliyat jarayonida takomillashib boradi. Iqtisodiy kompetensiya –talabalarda iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish bilan birga, tejamkorlik, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik hamda tadbirkorlikni shakllantiradi. Iqtisodiy kompetentlikning yuzaga kelishi haqida gapirar ekanmiz, bo'lajak raqobatbardosh mutaxassislarni kasbiy o'qitish nafaqat umumkasbiy va ixtisoslik fanlar, balki asosan iqtisodiy siklga asoslanishidan kelib chiqamiz. Shuningdek, jamiyatning zamonaviy iqtisodiy rivojlanishini tahlil qila olishi, o'zining bilim va ko'nikmalarini o'zining mehnat faoliyatida qo'llay olishi, shuningdek korxonalar ishchilarining iqtisodiy madaniyatini shakllantirishga qodir va tayyor bo'lishi zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Самиева Ш., Нарзуллоева Ф. Олий talimda strategik fikrlash va kreativ boshqarish asosida talimni tashkil etishning muhim yonalishlari: //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 1. – С. 163-177.

2. Urolovich B. C. Scientific Effects of the Modular Approach in Teaching the Theory and Methodology of Physical Education //Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 141-144.

3. Олимов Ш. Ш., Сайфуллаева Н. З. Педагогико-экономические аспекты интеграции образования, науки и производства в условиях региональных вузов на современном этапе //Сибирский педагогический журнал. – 2019. – №. 3. – С. 71-82.

4. Нарзуллаева Ф., Мехмонова Н. Таълим муассасаларида бошқарув маданиятини такомиллаштириш-ижтимоий педагогик муаммо сифатида //Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 92-94.

5. КУРБАНОВА М. З. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ //ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ Учредители: ООО" Институт управления и социально-экономического развития". – №. 11. – С. 167-173.